

Towarzystwo Naukowe) [3, с. 13], а Лена Глагоўская дадаткова да гэтага інфармуе: Т. Рот-Жэброўскі сцвярджае ў гэтай працы, што беларускае адраджэнне і фарміраванне сучаснай беларускай мовы распачалі «крэсовыя палякі» (Polacy kresowi) [1, с. 158]). На жаль, гэтая праца прафесара Т. Рот-Жэброўскага пакуль што не была нам даступна і таму не вывучана.

4. Польскі мовазнавец ураджэнец Віцебшчыны Тэатын Рот-Жэброўскі не толькі пранёс любоў і павагу да роднай мовы праз усё жыццё, але і як навуковец шмат зрабіў для развіцця польскай беларусістыкі. Абагульняючы вынікі беларусістычнай дзейнасці прафесара Т. Рот-Жэброўскага ў прысвечаным яму артыкуле, Лена Глагоўская піша пра дасканалае валоданне ім беларускай мовай, якая была для яго «першай мовай, матчынай, хатняй і мовай яго асяроддзя», а таксама падкрэслівае, што ён спрычыніўся да заснавання люблінскай беларусістыкі (ва Універсітэце імя Марыі Кюры-Складоўскай і ў Люблінскім каталіцкім універсітэце) і стаў вядомым беларусістам як член Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў [1, с. 119].

Літаратура

1. Głogowska, Helena. Białoruskie drogi profesora Teotyna Rott-Żebrowskiego / Helena Głogowska // W służbie nauki, wychowania i wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym / KUL; redakcja: Ryszard Skrzyniarz, Małgorzata Łobacz, Barbara Borowska. – № 8. – Lublin : Episteme, 2015. – S. 121–158. (Biblioteka Katedry Biografistyki Pedagogicznej).

2. Rott-Żebrowski, Teotyn. Gramatyka historyczna języka białoruskiego / Teotyn Rott-Żebrowski. – Lublin : Red. Wydawn. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992. – 192 s.

3. Witkowski, Wiesław. Profesor Teotyn Rott-Żebrowski (18 XII 1919 – 4¹ VIII 2004) / Wiesław Witkowski // Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. – Z. 62. – 2006. – S. 9–14.

Л.У. Селібірава (Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія)

УНІКАЛЬНЫЯ АФІКСАЛЬНЫЯ МОРФЫ Ў СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЙ СІСТЭМЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Ключавыя словы: марфема, суфікс, інтэрфікс, марфаналагічныя змены, унікальны афіксальны морф, лексічная адзінка.

На сучасным этапе ў беларускім мовазнаўстве значная ўвага надаецца апісанню словаўтваральнай сістэмы мовы, устанавленню яе межаў. У гэтым плане важным з’яўляецца размежаванне сістэмных і асістэмных з’яў словаўтварэння. Да апошніх вучоныя-лінгвісты звычайна

¹ У назве артыкула В. Віткоўскага памылкова ўказана дата 4 VIII 2004 замест неабходнай 10 VIII 2004.

адносяць адзінкавыя факты, аналіз якіх уяўляе цікавасць для пазнання і апісання словаўтваральнай сістэмы і яе магчымасцей. Сярод такіх фактаў пэўнае месца належыць унікальным часткам слова.

Пад унікальнай марфемай мы разумеем такую марфему, якая вычляняецца ў адным пэўным слове (і яго вытворных) або рэалізуе спецыфічную словаўтваральную семантыку толькі ў адным слове і не паўтараецца ў іншых лексемах. Унікальнымі могуць быць як каранёвыя, так і афіксальныя марфемы; акрамя таго, у межах неўнікальных марфем магчыма выдзяленне ўнікальных афіксальных морфаў. Разгледзім больш падрабязна даны аспект унікальнасці, што мае месца ў морфадэрывацыйнай сістэме сучаснай беларускай мовы.

У беларускай мове ёсць словы, што маюць у сваім складзе прамежковыя гукавыя комплексы, якія знаходзяцца паміж каранем (або асновай) і суфіксам і характарызуюцца адсутнасцю значэння. У навуковай літаратуры існуюць розныя тэрміны для абазначэння такіх элементаў: пустыя марфемы, звязчныя марфемы, «устаўкі», «пракладкі», інтэрфіксы. У нашым даследаванні выкарыстоўваецца тэрмін «інтэрфікс».

У многіх працах па словаўтварэнні інтэрфіксы як асобныя структурныя элементы слова не выдзяляюцца, а разглядаюцца ў структуры складаных суфіксаў як фармантныя варыянты. Так, інтэрфіксы не маюць самастойнага значэння, яны толькі злучаюць марфемы ў слове. Такі падыход дае магчымасць вычляняць у лексічных адзінках унікальныя морфы ў межах неўнікальных марфем.

Морф – гэта «рэалізацыя марфемы ў канкрэтным слове ці словаформе» [5, с. 83]. Такім чынам, морф з’яўляецца «канкрэтным моўным увасабленнем абстрактнай, абагульненай моўнай адзінкі – марфемы» [4, с. 48].

У структуры слова могуць адбывацца пэўныя марфаналагічныя змены, сярод якіх выдзяляюцца лінейныя і нелінейныя пераўтварэнні.

Нелінейныя марфаналагічныя змены не ўлічваюцца пры вызначэнні статусу марфемы (морфа), паколькі ўяўляюць сабой «механізм марфемнага вар’іравання і ўзаемнага прыстасавання марфем пры іх спалучэнні ў слове» [4, с. 52]. Да такіх пераўтварэнняў адносяцца чаргаванне (*скач^аць – скач^ок, паграж^аць – пагр^оза*) і змена націску (*г^олас – безгал^осы, трапят^аць – трапятк^і*).

Лінейныя марфаналагічныя змены, наадварот, улічваюцца пры вызначэнні статусу ўнікальных частак слоў, паколькі з’яўляюцца «механізмам узаемапрыстасавання, спалучэння ўтваральнай асновы і словазмяняльнага ці словаўтваральнага афікса, якія валодаюць прынцыпова рознымі марфаналагічнымі ўласцівасцямі» [4, с. 52]. Да лінейных пераўтварэнняў адносяцца ўсячэнне (*шыр^окі – шырын^я, кас^іць – кас^эці*) і нарашчэнне (*пяч^ы – п^якар^ня, ліць – лівен^ь*) асновы за кошт якога-небудзь адрэзка ў канцы яе.

Так, лінейныя марфаналагічныя змены (у даным выпадку нарашчэнні) вядуць да ўзнікнення ўнікальных афіксальных морфаў у межах адной марфемы. У якасці прыкладаў прывядзём наступныя ўнікальныя морфы.

1. Морф **-ідск-і** ў прыметніку *персідскі*.

Прыметнік *персідскі* ('які мае адносіны да Персіі, персаў' [6, Т. 4, с. 242]) утвораны ад назоўніка *перс* пры дапамозе морфа **-ідск-і** са значэннем прыналежнасці да краіны, яе грамадзяніна (параўн. паўтаральны суфікс **-ск-і** ў словах *сэрбскі, чэшскі, мангольскі* і інш.).

2. Морф **-меннік** у назоўніку *пісьмённік*.

Назоўнік *пісьмённік* мае наступнае лексічнае значэнне: 'той, хто піша літаратурныя творы; той, для каго літаратурная дзейнасць з'яўляецца прафесіяй' [6, Т. 4, с. 260]. У «Словаўтваральным слоўніку беларускай мовы» падаецца суфіксальны спосаб утварэння лексемы: ад асновы прыметніка *пісьмённ-ы* з дапамогай суфікса **-нік** [2, с. 261]. Аднак *пісьмённік* – гэта не той, хто 'уме чытаць і пісаць; граматы' [6, Т. 4, с. 260], а той, хто піша. Адпаведна назоўнік *пісьмённік* з пазіцыяй сінхроннага словаўтварэння павінен разглядацца як утвораны ад асновы дзеяслова *пісаць* пры дапамозе морфа **-меннік**, што мае значэнне працэсу дзеяння (параўн. паўтаральны суфікс **-нік** у словах *выпускнік, вóзнік, гаспадарнік* і інш.).

3. Морф **-насць** у назоўніку *жыўнасць*.

Назоўнік *жыўнасць* у сучаснай беларускай мове з'яўляецца размоўным і фіксуецца ў значэнні 'жывыя істоты, часцей дробныя // дробная свойская жывёла' [6, Т. 2, с. 266]. Лексічная адзінка ўтворана ад асновы прыметніка *жыв-ы* (адбылося чаргаванне *в/ў*) пры дапамозе морфа **-насць** [2, с. 111] са зборным значэннем (параўн. паўтаральны суфікс **-асць** у словах *люднасць, ёднасць* і інш.).

4. Морфы **-ылі[j]-я** ў назоўніку *флатылія* і **-ылл-я** ў назоўніку *эскадрылля*.

Назоўнік *флатылія* абазначае '1) злучэнне ваенных суднаў, прызначаных для дзеянняў на рэках, азёрах, у прыбярэжнай паласе мора; 2) атрад караблёў спецыяльнага прызначэння // вялікая колькасць суднаў' [6, Т. 5, кн. 2, с. 140]. Слова з'яўляецца запазычаннем з французскай мовы (*flottille* [3, с. 350]) і ўтворана ад назоўніка *флот* пры дапамозе морфа **-ылі[j]-я** [1, с. 673] са зборным значэннем.

Назоўнік *эскадрылля* ('1) падраздзяленне ваеннай авіяцыі, якое складаецца з некалькіх звенняў самалётаў; 2) група лётчыкаў, якія ўваходзяць у склад такога падраздзялення; 3) перан., разм. пра вялікую колькасць птушак, рыб і пад.' [6, Т. 5, кн. 2, с. 475]) таксама запазычаны з французскай мовы (*escadrille*), паводле «Марфемнага слоўніка беларускай мовы» з'яўляецца невытворнай лексічнай адзінкай [1, с. 714]. Аднак, на нашу думку, з пазіцыяй сінхроннага словаўтварэння назоўнік *эскадрылля* можа разглядацца як утвораны ад назоўніка *эскадра* ('буйное злучэнне

ваенных караблёў ці самалётаў' [6, Т. 5, кн. 2, с. 475]). У такім выпадку ў слове вылучаецца морф *-ылл-я* са зборным значэннем.

Параўн. паўтаральны суфікс *-ы[j]-я* ў словах *кавалерыя, артылерыя* і інш.).

5. Морф *-ыцянк-а* ў назоўніку *негрыцянка*.

Назоўнік *негрыцянка* ('асноўная група карэннага насельніцтва трапічнай Афрыкі, якая характарызуецца цёмным колерам скуры, а таксама нашчадкі прадстаўнікоў гэтай групы, якіх прымусова вывезлі каланізатары ў Амерыку' [6, Т. 3, с. 356]) матывуецца словам *негр*, і ў ім выдзяляецца морф *-ыцянк-а* са значэннем жаночасці (параўн. паўтаральны суфікс *-к-а* ў словах *беларуска, мангёлка, арабка* і інш.).

Такім чынам, у словаўтваральнай сістэме сучаснай беларускай мовы пэўнае месца займаюць унікальныя афіксальныя морфы, што вычляняюцца ў межах неўнікальных марфем.

Літаратура

1. Бардовіч, А. М. Марфемны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, Л. М. Шакун. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1989. – 718 с.
2. Бардовіч, А. М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2000. – 413 с.
3. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў / А. М. Булыка. – Мінск : Нар. асвета, 1993. – 398 с.
4. Кароткая граматыка беларускай мовы : у 2 ч. / навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2007–2009. – Ч. 1 : Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. / навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 351 с.
5. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Выш. школа, 1990. – 222 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / пад агульнай рэд. К. К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.

Т.И. Скикевич (Белорусская государственная сельскохозяйственная академия)

ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКАЯ ЛЕКСИКА И ЕЕ МЕСТО В СОСТАВЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ГРУПП РУССКОГО ЯЗЫКА (НА ПРИМЕРЕ НАЗВАНИЙ ДИКИХ ЖИВОТНЫХ)

Ключевые слова: восточнославянская лексика, праславянская лексика, древнерусский язык, заимствованная лексика, лексическая группа, зоонимы.

Учеными установлено, что в любом языке существуют стержневые лексические группы, которые на протяжении многих столетий сохраняют свой состав и подвергаются незначительным изменениям. Истоки проис-